

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Петренко Оксани Борисівни

на дисертаційне дослідження Галян Олени Іванівни

**«Розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі
XX століття»,**

представлене на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

01 Освіта / Педагогіка

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Активізація в сучасному суспільстві процесів національної самосвідомості, зростання міри відповідальності людини за країну й за свою долю створюють сприятливі умови для розвитку суб'єктних якостей особистості, що визначають міру її свободи, гуманності, життєтворчості; сприяють включенню молодих людей у соціально значиму діяльність на основі усвідомленого вибору цінностей і цілей.

Суб'єктність проявляється в суспільно корисній діяльності особистості, її активній участі в роботі органів самоврядування, виборі професії, виробленні світогляду. При цьому людина як «міра усіх речей», як суб'єкт діяльності й соціальних відносин відповідає своїми якостями рівню соціально-економічного розвитку держави, вимогам часу, у якому вона живе і працює.

Відтак, зростання інтересу до освітньо-педагогічних проблем становлення особистості школяра в системі освіти, де активізація суб'єктності сутності його особистості, розвитку його індивідуальності забезпечує пізнання світу й себе в ньому, формування життєвих цінностей і смислів, є цілком виправданим.

Актуальність й доцільність дослідження підтверджено виокремленими здобувачкою суперечностями, що виникли на шляху реалізації суб'єкт-орієнтованого підходу в педагогічній співдії.

Відтак, дослідження О.І.Галян, що визначає основні тенденції, зміст і закономірності розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі XX столітті, є, безперечно, на часі.

Важливо відзначити, що дисертаційне виконано в межах науково-дослідної теми кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складової комплексної наукової проблеми «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів» (державний реєстраційний номер 0117U005400).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертанткою:

– змодельовано компоненти розвитку ідеї суб'єктності особистості українського школяра XX століття, створено структурно-змістову модель суб'єктності особистості школяра, блоки якої (чинники розвитку, атрибутивні характеристики та практико-спрямовані конструкти) слугували емпіричними одиницями аналізу тенденцій розвитку ідеї суб'єктності школяра у вітчизняному педагогічному

дискурсі ХХ ст.; визначено спрямованість змін суспільно-особистісного, освітньо-наукового та учнівського профілів суб'єктності школяра упродовж ХХ ст., розкрито змістові аспекти розгляду суб'єктності в ідеєгенезі вітчизняного педагогічного дискурсу ХХ ст.; виокремлено закономірності розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у досліджуваному періоді; схарактеризовано методологічний принцип суб'єктності особистості школяра в освітньому процесі, за яким дитину визнано здатною до внутрішньої самоорганізації, осмисленого існування (за критеріями віку), прагнення до самовияву в умовах стимулювання та підтримки з боку дорослого її активно-ініціативного, усвідомленого та відповідального засвоєння соціокультурного досвіду, формування життєвих цінностей та смислів.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертаційна робота О. І. Галян є комплексним теоретико-методологічним дослідженням, у якому цілісно представлено переосмислення вузлових моментів культурної історії на основі сучасних підходів та інтерпретацій не лише заради переосмислення, а заради побудови нової, об'єктивної, справедливої картини нашого недавнього минулого.

Вперше предметом цілісного та системного аналізу став розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття і його категорійно-поняттєве поле.

У роботі обґрунтовано підходи до інтерпретації суб'єктних характеристик особистості; теоретико-методологічні аспекти реалізації ідеї суб'єктності в умовах трансформації цілей і завдань навчання, виховання та розвитку сучасних школярів; удосконалено уявлення про детермінованість розвитку ідеї суб'єктності школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ ст. суспільно-історичними, політичними, світоглядними, культурно-освітніми (етнічні, соціальні, психологічні, технологічні) умовами реалізації завдань навчання, виховання та розвитку дітей і молоді; знання про вплив педагогічного новаторства, демократичних, прогресивних педагогічних поглядів на забезпечення здатності школяра актуалізувати й оптимально використати власні ресурси та зовнішні умови для розв'язання освітніх або життєвих завдань, формування його відповідального ставлення до власного навчання, виховання і розвитку;

Набули подальшого розвитку уявлення про тенденції розвитку вітчизняного педагогічного дискурсу в ХХ ст.; ідеї гуманізації, демократизації та гуманітаризації освітнього процесу; прикладні питання врахування вікових особливостей школярів у виховній співдії з огляду на потребу розвитку їхньої суб'єктності; доцільності підготовки майбутніх педагогів до реалізації суб'єкт-орієнтованого, суб'єкт-розвивального підходу в роботі з дітьми, прийняття разом з ними взаємної відповідальності за сконструйований освітній контекст.

Заслугує на увагу генералізуюче положення дисертації про зумовленість ідеї суб'єктності особистості українського школяра ХХ ст. панівним освітнім ідеалом, науково-педагогічними підходами до обґрунтування умов реалізації освітніх завдань з урахуванням суб'єктнісного складника, світоглядною позицією науковців

і педагогів-практиків щодо діяльного, внутрішньо зумовленого засвоєння школярами соціокультурного досвіду, оцінюванням результатів їх самоактивності, які виразно репрезентовані в педагогічному дискурсі, а також філософських, суспільно-історичних, культурологічних, антропологічних, педагогічних та психологічних поглядах на особистість.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації О.І.Галян, автореферату та змісту публікацій дисертантки дають змогу стверджувати, що нею скурпульозно і добросовісно опрацьовано значний масив літератури (711 позицій, з яких 55 іноземними мовами), на підставі розгляду якої сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструючи культуру наукового мислення, уміння за допомогою застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження О.І.Галян достатньо обґрунтовані й достовірні.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота О.І.Галян містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання. Практичну цінність виконаного дослідження визначає запровадження розробленої навчальної дисципліни «Педагогіка суб'єктності», яка спрямована на формування професійної культури майбутніх педагогів, їх підготовки до реалізації суб'єкт-орієнтованих технологій навчання, виховання та розвитку школярів.

Основні положення і результати дослідження *упроваджені* у практику роботи десятих закладів вищої освіти України, що підтверджено відповідними довідками.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Не викликає сумніву практична значущість пропонованого дослідження, позаяк фактологічний матеріал і джерельна база ляжуть в основу навчальних видань з історії педагогіки та педагогіки, а окремі положення слугуватимуть подальшому розробленню дослідницьких програм аналізу тенденцій розвитку наукової думки щодо суб'єктних проявів особистості школяра та педагога, моделей їх взаємодії, в яких реалізується ідея суб'єктності.

Позитивною стороною рецензованої роботи, на нашу думку, є наведені в дисертації та відповідних публікаціях здобувачки методичні матеріали для педагогів і студентів, які вже застосовуються в широкій педагогічній практиці, що сприятиме осмисленню важливості створення в освітньому середовищі оптимальних умов для

саморозкриття дітей і молоді, їх самовизначення та саморозвитку. Саме останнє є вагомим здобутком, що актуалізує практичну значущість дисертаційного дослідження Галян Олени Іванівни.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно випливають зі змісту основного тексту дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічна рефлексія суб'єктності школяра в міждисциплінарному дискурсі»** – з'ясовано сутність категорій і понять, які розкривають предмет науково-педагогічного аналізу розвитку ідеї суб'єктності школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ ст., змодельовано його компоненти; на основі міждисциплінарного підходу проаналізовано гносеологічні, онтологічні, феноменологічні та аксіологічні аспекти суб'єктності.

Цінним вважаємо те, що у розділі педагогічний феномен суб'єктності особистості розкрито з погляду визнання та реалізації школярем себе як цивілізаційної цінності, стратега власної самореалізації (самонавчання, самовиховання і саморозвиток), агента творчого впливу на середовище (я створюю життєвий світ замість адаптаційної самодеформації).

З огляду на специфіку прояву суб'єктності диференційовано три її профілі: *суспільно-особистісний*, що містить типові ознаки особистості як представника цивілізації; *освітньо-науковий*, у якому відображено виховний ідеал, компетентності та нормативний рівень розвитку, приписи соціальної ролі школяра; *учнівський*, забезпечений залученням школяра до конкретного освітнього процесу та його особистісної самореалізації.

У другому розділі – **«Ідея суб'єктності та її екстраполяція на особистість школяра в ретроспективі ХХ століття»** – представлено передісторію формування уявлень про суб'єктну сутність людини з метою виокремлення поступу в її філософсько-педагогічних інтерпретаціях, визначено суспільно-політичний та соціальний контекст реалій кінця ХІХ – ХХ ст., у якому зароджувалася ідея суб'єктності особистості та її екстраполяція на освітню політику, розкрито чинники генерування та розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ ст.

Заслугує на схвалення підрозділ, присвячений психолого-педагогічній характеристиці як джерелу моніторингу особистісної суб'єктності школяра.

У розділі на основі контент-аналізу визначено, що стрижневі питання теорії і практики навчання, виховання та розвитку школярів в атрибутах суб'єктності у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ ст. представлено нерівномірно. Зроблено висновок про наявність зовнішньої дискретності (при збереженні внутрішньої безперервності) розвитку системних уявлень про суб'єктну сутність особистості в процесі її навчання, виховання та розвитку.

У третьому розділі – **«Розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у педагогічному дискурсі Наддніпрянської України та західноукраїнських земель»** – здійснено аналіз особливостей репрезентації суб'єктної проблематики в панівних педагогічних ідеях, цілях і завдання навчання та виховання підростаючого покоління, основних освітніх проблемах, що стали предметом аналізу педагогів, громадських і політичних діячів на теренах Наддніпрянської України і на території західноукраїнських земель.

Заслуговує на увагу висновок здобувачки, що школяр як суб'єкт життєздійснення не може розглядатися поза контекстом суспільно-політичних, соціально-економічних змін та державної освітньої політики, на якій позначилися масштаби історичних подій та панівні ідеологеми.

Схвально, що у розділі О. І. Галян крізь призму суб'єктності здійснила аналіз матеріалів Київського педагогічного з'їзду 1916 р., матеріалів Першого Українського Педагогічного Конгресу (Львів, 1935).

У четвертому розділі – **«Суб'єктність особистості школяра в ідеєгенезі вітчизняного педагогічного дискурсу 20–90-х років ХХ століття»** – висвітлено тенденції розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі радянського періоду та етапу побудови незалежної України в 90-ті роки ХХ століття; розкрито зміни в уявленнях про школярів як суб'єктів освітнього процесу, простежено їх динаміку відповідно до профілів суб'єктності особистості школяра.

Науковий пошук дав змогу О. І. Галян розглянути змістові особливості сприймання атрибутивних ознак суб'єктності школярів в умовах розвитку національної освіти в 20-ті роки, її уніфікації і тоталітаризації в 30–80-ті роки та утвердження демократичних засад у ній в 90-ті роки ХХ століття.

Цілком зрозумілим і обґрунтованим є намагання авторки роботи актуалізувати погляди педагогів практиків, досвід окремих типів навчальних закладів – гімназій, ліцеїв, що засвідчило на державному рівні визнання потреби апробації декларованої ідеї суб'єктності.

У п'ятому розділі – **«Прогнозні тенденції та антиципація розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра в системі освіти України»** – висвітлено змістові аспекти розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття та виявлено його закономірності, розкрито можливості втілення ідеї суб'єктності особистості школяра в сучасній освітній моделі, а генеровані ідеї розвитку суб'єктності особистості школяра представлено як складову мети професійної діяльності сучасного вчителя.

Дисертанткою відповідно до суспільно-особистісного, освітньо-наукового та учнівського профілів суб'єктності, проаналізовано зміни в соціальному замовленні освіти, педагогічному обґрунтуванні «образу школяра» та його реальній позиції у навчанні та вихованні, що відобразили зміст розвитку ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття у вигляді рисунка.

Важливо зауважити, що *додатки* до роботи є інформативними і слугують вагомим науково-методичним підґрунтям для заглиблення у досліджувану

проблему, причому у окремих з них (Додаток Ж – робоча навчальна програма навчальної дисципліни «Педагогіка суб'єктності») вміщено ідеї і досвід дослідниці.

Дисертаційна робота О. І. Галян за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У дисертаційному дослідженні авторкою досить ґрунтовно проаналізовано сукупність підходів, які склали методологічну основу дослідження, як-то: системно-генетичний, феноменологічний, синергетичний, герменевтичний, цивілізаційний і формаційний, аксіологічний, антропологічний, технологічний, діяльнісний підходи. Водночас, на нашу думку, у роботі не виправдано зігноровано гендерний підхід, адже ідея суб'єктності особистості школяра не може розглядатися без врахування гендерного контексту розвитку особистості.

2. Вважаємо, що класифікація джерельної бази мала б здійснюватися з урахуванням критеріального підходу, позаяк дисертантка, виокремлюючи відповідні групи джерел, не визначає жодного критерію, покладеного в основу такого поділу. Відтак, запропонована О. І. Галян класифікація побудована на основі декількох критеріїв (і, відповідно, класифікацій), що призвело до певних логічних суперечностей, оскільки неоднозначність критеріїв (одні побудовані за формою відбиття дійсності, інші – за способом фіксування інформації, треті – за об'єктом відбиття тощо) спричинила неоднозначність виокремлених груп.

3. Не зовсім логічними видаються нам міркування авторки дисертації щодо хронологічних меж дослідження. Якщо в темі задекларовано ХХ ст., то розширення нижньої до 1899 р., а верхньої до початку ХХІ ст. не зовсім правомірне. Водночас обґрунтування меж реформуванням середньої школи, започаткованої в 1899 року міністром народної освіти М. Боголеповим, та виникненням інституціоналізованих форм молодіжних («Сокіл» (1894), «Січ» (1900) й дитячо-юнацьких («Пласт» (1911) товариств видається нам дещо штучним.

4. Позитивно оцінюючи здійснений здобувачкою аналіз суб'єктнісного контексту сприймання учнів в окремо взятих закладах освіти (Колегія Павла Галагана, Перша українська гімназія імені Тараса Шевченка, окремих авторських шкіл), вважаємо, що більш ґрунтовного аналізу потребує діяльність Київської гімназії О. Дучинської, Харківської недільної школи Х. Алчевської, дослідної трудшколи Т. Лубенця, Павлівської, Сахнівської, Богданівської середніх шкіл і т. п.

5. У другий розділ роботи О. І. Галян, аналізуючи ідею суб'єктності в ретроспективі ХХ століття, включила матеріал про витоки формування уявлень про суб'єктність особистості у вітчизняному філософсько-педагогічному дискурсі, починаючи з часів Княжої доби, який, хоча й містить багато цікавого фактологічного матеріалу, все ж носить опосередкований характер щодо проблеми дослідження (підрозділ 2.1). Натомість матеріал п. 2.2. «Екстраполяція ідеї суб'єктності на

особистість школяра» потребує значно ретельнішого представлення, позаяк аналіз дослідженості проблеми упродовж ХХ ст. здійснено досить побіжно усього на восьми сторінках.

6. Висновки до розділів 3 і 4 занадто схематичні, подекуди нагадують тезовий звіт про здійснену роботу, однак не містять вищого рівня узагальнення, конкретизації.

Утім, висловлені зауваження та побажання – не виклик авторці дослідження, вони аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи і є швидше приводом для наукової дискусії та науково-методологічної рефлексії.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 46 одноосібних наукових працях, серед яких: 2 монографії (1 у співавторстві), 26 статей, які відображають основні наукові результати дослідження, 15 – апробаційного характеру. На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Зазначимо, що структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

11. Висновок.

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження О.І.Галян «Розвиток ідеї суб'єктності особистості школяра у вітчизняному педагогічному дискурсі ХХ століття» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомe теоретичне і прикладне значення, повністю відповідає паспорту спеціальності, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів» (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо докторських дисертацій, а її автор – Галян Олена Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки (01 Освіта / Педагогіка).

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
теорії і методики виховання Рівненського
державного гуманітарного університету

О. Б. Петренко

